

هنرهای کاربردی در گنبد سلطانیه
منوچهر حمزه لوی
نشر ماکان

معماری ایلخانی را می‌توان دنباله‌ی معماری سلجوقی دانست که پلان‌ها و تکنیک‌هایی را از آن به ارث برده است و به لحاظ زیبایی‌شناسی، سبک جدیدی در تاریخ معماری ایجاد نکرده است. در این معماری، تأکید بر عناصر عمودی و نه چندان سنگین از طریق به کار بردن پنجره‌ها و ساخت و ساز سطح‌ها و با طاقچه‌ها، شکل بخشی از ویژگی‌های آن به شمار می‌رود. اما این تکنیک از عناصر واقعی یک سبک به حساب نمی‌آید، چون در زیر پوشش تزئینی که هدف اصلی معمار است، گنبد و ساقه آن بلندتر و قالب‌های کهن تداوم یافته است ولی نوعی نیمرخ ساختمانی به کار گرفته شده که شکل پیازی مورد توجه دوره تیموری را تحت‌الشعاع قرار داده است. گنبد دو جداره که برای اولین بار در معماری سلجوقی پدیدار شد، در دوره ایلخانی رواج زیادی پیدا کرد.

به ایوان که تا حدودی مرتفع شده و از طرفین اغلب دارای دو مناره است تأکید و از مقرنس‌ها بارها استفاده شده و شکل و ریخت بغرنج و پیچیده‌ای پیدا کرده است. در این دوره از خشت برای ساخت دیوارها استفاده و برای رویه‌بندی هم از آجر پخته بهره می‌گرفتند.

گنبد سلطانیه یکی از آثار معماری این دوره است. گنبدی که به گونه‌ای کاملاً ابتکاری با طرح جناغی بنا شده است. این گنبد از نوع دو پوشه‌ی پیوسته است به طوری که دو پوسته به موازات همدیگر قرار گرفته‌اند. این گنبد بزرگترین گنبد معماری اسلامی ایران بوده و بدون هیچ‌گونه پشت‌بند، سرمنار یا شانه‌ای ساخته شده است. پیروسن پائولزی معتقد است که سیستم دوجداره بودن گنبد با دو قشر موازی و مجزا که تنها با پشت بندهای آجری بین خود به هم ارتباط دارند و فرم واحدی را دربرمی‌گیرند از خصوصیات منحصر به فرد گنبد سلطانیه است و قبل از آن سابقه‌ای نداشته است.

کتاب حاضر که تحت عنوان هنرهای کاربردی در گنبد سلطانیه به چاپ رسیده است افزون بر شناسایی جنبه‌های هنری گنبد، قصد معرفی بنا، و برداشتن گامی در جهت حفظ و حراست این تزیینات کم‌نظیر است. همچنین پاسخی به اینکه آیا تزیینات معماری به واقع برگرفته از تزیینات معماری دوره سلجوقی است یا خیر؟ آیا تزیینات معماری دوره ایلخانی بر تزیینات معماری پس از خود مؤثر بوده؟ آیا هنرهای کاربردی در گنبد سلطانیه، در بناهای پس از خود در ایران دنبال شده؟ و اینکه هنر کاربردی چیست و چه هنرهایی در تزیینات گنبد سلطانیه به کار گرفته شده است.

در این مجموعه از دو شیوه معمول مراجعه به منابع کتابخانه‌ای، روزنامه‌ها، آرشیو اسناد میراث فرهنگی و سپس بررسی‌های میدانی، مشاهده عینی و تهیه عکس استفاده و به انجام رسیده است که شامل پنج فصل است. ابتدا ویژگی‌های جغرافیایی منطقه سلطانیه مورد بحث قرار گرفته و سپس خاستگاه مغولان، هجوم و استقرار، تثبیت مواضع و حکمرانی مغول در بخش دوم لحاظ شده است.

نویسنده سپس در مورد چگونگی روند شکل‌گیری، آغاز ساخت و ساز معماری و شهرسازی در دوره مغول و ساخت شهر و بررسی اوضاع سلطانیه از روزگار حاکمان مغول تا دوره قاجار پرداخته و بخش چهارم را نیز به توصیف معماری بنا و الحاقات آن اختصاص داده است. فصل پایانی به موضوع اصلی هنرهای کاربردی در گنبد سلطانیه اشاره می‌کند و پیرامون دوره‌های تزییناتی و سبب تغییر در تزیینات و توصیف و تشریح هر یک از هنرهای کاربردی ایجاد شده در تزیینات بنا چون کاشی‌کاری، آجرکاری، گچبری، سنگ‌تراشی، نقاشی، کتیبه‌نگاری و هنرهای چوبی پرداخته می‌شود. همچنین پیرامون تزیینات و تکنیک و روش اجرای هر یک از این هنرها و نقوش مورد استفاده و مکان‌های اجرا آنها مطالبی مطرح می‌گردد. امید است کتاب حاضر بتواند زوایای نادیده هنری گنبد سلطانیه را هرچه بیشتر روشن نماید.